

Muallim Naci'nin Manzum Hikâyelerinde Kahraman Tipi

Hakan DEĞİRMENCİ¹

Öz

Muallim Naci Efendi, şiir, tenkid, hikâye, makale, mektup, edebiyat tarihi, piyes, hatırat ve deneme gibi edebiyatın hemen her türünde eser vermiş önemli bir sanatçıdır. Şair, münekkit, mütercim ve muallim olan Naci, taşıdığı vasıfların hakkını vermiş, kısacık ömrüne pek çok eser sığdırmayı başarmıştır. Onun manzum hikâyeleri kanaatimizce edebiyat camiasında dahi pek bilinmemektedir. Türk edebiyatında mesneviler üzerinden ilerleyen manzum hikâye yazma geleneği, Tanzimat döneminde, bilhassa ikinci nesilde yer alan sanatçılar sayesinde yeniden canlanmıştır. Destan geleneğinden gelen muhtevaya ilişkin temel, bu dönemde Batı'dan yapılan çevirilerin tesiriyle biçimsel bir dönüşümden geçmiş, böylece manzum hikâyecilik yeni bir inkişaf dönemine girmiştir. Muallim Naci'nin sanatının temelinde, Osmanlı ve İslam tarihi üzerinde yaptığı incelemelerden çıkardığı bilgi ve sonuçların önemli bir yer teşkil ettiği bilinmektedir. Bu çalışmamızda şairin Mûsâ bin Ebü'l Gâzân -yahud- Hamiyyet, Zâtü'n-Nitâkayn -yahud- İbnü'z-Zübeyr ve Ertuğrul Gazi Bey isimlerini taşıyan üç manzum hikâyesinde kahraman tipinin nasıl ele alındığını ortaya koymaya çalıştık. Bunu yaparken, geleneksel Türk destanlarındaki tip ve motifleri ve Batı menşeli modern trajedileri de gözönünde bulundurarak mukayeseli bir şekil ve muhteva incelemesi ortaya koymayı da hedefledik.

Anahtar Kelimeler: Tanzimat, Muallim Naci, Destan, Manzum hikâye, Tip

Hero Type in Poetical Stories of Muallim Naci

Abstract

Muallim Naci Efendi is an important writer who has worked in almost every genre of literature such as poetry, criticism, story, article, letter, history of literature, play, memoirs and essays. Naci, who was a poet, a translator and a teacher, gave the right to all these qualities he carried, and managed to fit many works in his short life. His poetic stories are not well known even in the literary community in our opinion. The tradition of writing stories in verse, which progressed through the mesnevis in Turkish literature, was revived in the Tanzimat period, especially thanks to the artists of the second generation. The basis of the content coming from the legend tradition has undergone a formal transformation with the effect of the translations made from the West in this period, so verse storytelling has entered a new development period. It is known that Muallim Naci's knowledge and results from his studies on the Ottoman and Islamic history have an important place in the basis of his art. In this study, we tried to reveal how the hero type is handled in the poet's three verse stories named Mûsâ bin Ebü'l Gâzân -yahud- Hamiyyet, Zâtü'n-Nitâkayn -yahud- İbnü'z-Zübeyr and Ertuğrul Gazi Bey. While doing this, we aimed to present a comparative study of form and content, taking into account the types and motifs of traditional Turkish epics and modern tragedies of Western origin.

Key Words: Tanzimat, Muallim Naci, Epic, Poetry story, Type, Hero

Atıf İçin / Please Cite As:

Değirmenci, H. (2020). Muallim Naci'nin manzum hikâyelerinde kahraman tipi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(4), 2023-2039.

Geliş Tarihi / Received Date: 18.08.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 23.09.2020

¹ Dr. - Türkiye-Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, hakan.degirmenci@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1208-6628

Giriş

Türk edebiyatında manzum hikâyenin köklü bir geçmişi vardır. Edebiyatımızda bilinen ilk manzum hikâye örneği Yusuf Has Hacib'in *Kutadgu Bilig*'idir (Çakla, 2009, s. 62). Ondan sonraki Türk şairleri daha çok mesnevî formu içinde bu türün örneklerini vermeye devam etmiştir. Modern Türk edebiyatında manzum hikâye yazma geleneğinin ilk temsilcisi Şinasi'dir. Şiirlerini toplandığı *Müntebâbât-ı Eş'âr*'da dört manzum hikâyeye yer vermesi bu anlamda dikkat çekicidir. Ne var ki, *Tenasüh*, *Eşek ile Tilki Hikâyesi*, *Karakuş Yavrusu ile Karga Hikâyesi* ve *Arı ile Sivrisinek Hikâyesi* isimlerini taşıyan bu manzum hikâyelerin (Şinasi, 1960, s. 99-106) üçü fabl türündedir. O hâlde bu eserler üzerinde fazlaca durmaya gerek yoktur. Devam edersek, Şinasi neslinden Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın bu türe rağbet göstermemesiyle, manzum hikâye türünde kısa süreli bir durgunluk yaşanmış, ancak daha sonra Recaizâde Ekrem, Abdülhak Hamid ve Muallim Naci Efendi ile beraber bu türde eserler yeniden verilmeye başlanmıştır. Güneş'e göre (2012, s. 9) Türk edebiyatında Servet-i Fünûn döneminden sonra yaygınlaşan manzum hikâyelerde Şark hikâye geleneğinin tesiri olmakla birlikte, manzum hikâyeler üzerinde yapılan incelemeler göstermektedir ki, bu türün inkişaf etmesinde Batı'dan yapılan çeviriler daha tesirli olmuştur.

Destan kelimesi dilimize Farsça'dan geçmiştir. Hikâye, masal, sergüzeşt, manzum hikâye, kıssa, vâkıa, hile, tezvîr, tarih, roman, nağme, teganni ve hayvan masalı (fabl) gibi anlamlara gelmektedir (Atsız, 1943, s. 9). Zeki Velidi Togan, destanların milletin yüksek milli duygularını aksettiren halk edebiyatı eserleri olduğunu, tamamıyla veya az çok tarihe dayanan bir ideal âlemi yansıttıklarını ifade etmektedir (1931, s. 4) Geyikoğlu'na göre (2001, s. 201) de destanların tarihteki olaylarla bağlantılı tarafları vardır ve destan metinlerinde, yaşanan gerçek hayatı tespit etmek mümkündür.

Yukarıdaki tanım ve tespitlerden anlaşılmaktadır ki destan, manzum hikâye, manzum destan kavramları birbiriyle iç içe olan spesifik kavramlardır ve “destan” ile “manzum hikâye” arasında bir tür olarak “manzum destan” diye bir kavram doğmaktadır. Türk edebiyatında destan döneminden itibaren varlığını hissettiren manzum destanlar, Klasik edebiyatta mesnevî ve gazavatnâme, halk edebiyatında ise halk hikâyeleri adıyla varlığını sürdürmüştür. Ancak şiir formunda yazılmış olması ve belirli bir olay örgüsü, şahıs kadrosu, zaman ve mekâna önem vermesinin yanı sıra, ele aldığı mevzular ve onları işleyiş biçimleri bakımından manzum destanları, gazavatnamelerin bir devamı olarak telakki etmek doğru olacaktır. Kazım Yetiş, bazı tanınmış yazar ve şairlerin önemli tarihî olayları yeniden nazma çekerek sunî destan tarzında eserler meydana getirdiklerini belirtir (1994, s. 202). Bunlara örnek olarak Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın *Üç Şehitler Destanı*'ni, Mehmed Çavuşoğlu'nun *Ulubatlı Hasan Destanı*'ni, Yahya Kemal Beyatlı'nın *Selîmnâme*'sini, Mustafa Necati Sepetçioğlu'nun *Yaradılış ve Türeyiş*'ini Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu'nun *Malazgirt Destanı*'ni ve Basri Gocul'un üç kitaptan oluşan *Oğuzlama*'sını gösterir. Sözü edilen bu eserlerin hepsini de yukarıda sınırlarını çizdiğimiz kavramları gözönünde bulundurduğumuzda “manzum destan” başlığı altına almak icap etmektedir. Şu durumda pekçok edebiyat araştırmacısının da kullanmaya başladığı üzere “manzum destan” isminde yeni yeni kullanılmaya başlanan bir tür vardır. Bu tür, içerik bakımından destan, şekil bakımından manzum hikâye olarak zuhur etmektedir.

Çalışmamızda ele aldığımız eserlerden *Mûsâ bin Ebû'l Gâzân yahud- Hamîyyet*, şekil ve muhteva özellikleri bakımından “manzum destan” tanımına daha çok uymaktadır. Diğer iki eser, *Zâtü'n-Nitâkayn - yahud- İbnü'z-Zübeyr* ve *Ertuğrul Gazî Bey* ise “trajedi” türüne yakın durmaktadır.² Nitekim Ahmet Mithat Efendi bir yazısında (1897) Muallim Naci'nin *Zâtü'n-Nitâkayn ve Ertuğrul Gazî Bey*'i Osmanlıca bir trajedi oluşturmak amacıyla kaleme aldığını belirtir. Tansel'e göre (1962, s. 176) Naci edebiyatımızda klasik bir trajedi çığırını açmak istemiştir ve *Zâtü'n-Nitâkayn* bu hususta bir denemedir. Kenan Akyüz bir yazısında (1970, s. 182) *Zâtü'n-Nitâkayn*'i küçük ve manzum bir tarihi diyalog olarak nitelendirirken, Ramazan Kaplan, Naci'nin *Ertuğrul Gazî Bey* eseri üzerine yaptığı bir çalışmasının (1999, s. 135) başlığında, bir bilim adamı olarak “trajedi” ifadesini tercih etmekle kendinden önceki görüşlere itiba etmiştir.

Muallim Naci Efendi'nin hayatı, sanatı ve eserleri üzerinde bugüne kadar yapılmış pekçok çalışma³ olsa da, onun ismini yukarıda zikrettiğimiz eserleri üzerinde yeterince durulmamıştır.⁴

² Eserleri kavramsal bir çerçeveye oturtmak bakımından kısaca bu konuya değinmeye lüzum gördük, ancak makalenin özünden uzaklaşmaması bakımından konuyu burada noktalyoruz.

³ Muallim Naci ile ilgili ilk etraflıca çalışma, Celal Tarakçı'nın doktora tezidir. (Bkz: Celal Tarakçı, (1973). *Muallim Naci Efendi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.) Bu tezin bir bölümü üzerine metin ilaveleriyle birlikte yirmi bir sonra 1994'de Kültür Bakanlığı Yayınları arasında da çıkmıştır. Ne var ki kitaptaki metin ilavelerini çıkarırsak geriye sadece kırk sayfa kadar malumat kalmaktadır. Daha sonra Abdullah Uçman, İnci Enginün, Sema Uğurcan ve Mehmet Tekin'in parçalar hâlinde çalışmalarına rastlanmaktadır. Kanaatimizce Muallim Naci hakkında araştırmacıların malumata

Muallim Naci, 1849 yılında İstanbul'da doğmuş, şiiirleriyle genç yaşta edebi muhitlerde dikkat çekmiştir. Asıl ismi Ömer olan Muallim Naci, şiiir ve tenkid alanındaki çalışmalarıyla haklı bir üne sahip olmuş bir Tanzimat dönemi sanatçısıdır. Edebiyat tarihlerine hemen daima marjinal bir şahsiyet olarak girmiş bulunan Muallim Naci (Okay, 2005, s. 135), tenkid, hikâye, makale, mektup, edebiyat tarihi, piyes, hatırat ve deneme gibi edebiyatın hemen her türünde eser bırakmıştır. Telif eserlerinin yanı sıra Arapça, Farsça ve Fransızcadan tercüme eserler de vermiş bir mütercimdir. Onun muallim ve gazeteci kimliği de fevkalade mühimdir. Dil ve edebiyatın yanı sıra, eserlerinde medeniyet, tarih, din ve eğitim konularındaki fikirlerini de ifade etmiştir.

Tanzimat devrinin önemli romancısı Ahmet Mithat Efendi'nin damadı olan Naci, 1883'den itibaren *Tercümân-ı Hakîka*'in edebi sütununu yönetmiş, Rezaizâde Ekrem'le olan edebî münakaşalarından sonra arkadaşlarıyla birlikte gazeteyi terk etmiştir. Daha sonra birkaç gazetede daha görünen şair, bir süre sonra *Mecmûa-i Muallim*'i neşretmeye başlamıştır. Devrin önemli eğitim kurumlarında edebiyat ve Farsça dersleri de veren şair, 12 Nisan 1893'de genç yaşta vefat etmiştir. Ömrünün son dönemlerinde sarayın iltifatına mazhar olan şairin cenazesi Sultan Abdülhamid'in talimatıyla Sultan Mahmut türbesinin hazîresine defnedilmiştir.

Bu çalışmamızda bahsi edilen üç eserde kahraman tipinin nasıl ele alındığı üzerinde durulacaktır. Böylelikle eserlerdeki ortaya konan tarihi gerçekliklerin arasında askeri, siyasi, sosyolojik ve psikolojik unsurlar gün yüzüne çıkarılacak ve bunların arasında cesaret, kahramanlık, fedakârlık, namus, şan ve istiklal gibi kavramların nasıl temsil edildiği ortaya konmaya çalışılacaktır. Nitekim destanları bir kahramanın epik biyografisi olarak takip etmemiz mümkündür (Çetindaş, 2014, s. 48).

Endülüs'ün Son Kahramanı: Mûsâ bin Ebü'l Gâzân -yahud- Hamiyyet

Endülüs Emevîleri'nin son kumandanı Mûsâ b. Ebü'l-Gâzân'ın savaşlarının ve şehâdetinin dramatik bir dille anlatıldığı bu eser 226 beyitlik bir mesnevidir. Matbaa-i Ebüzziya'da, 1299/1882 senesinde neşredilmiştir.

Endülüs, coğrafi olarak Akdeniz'in batısında yer alan, Avrupa kıtasının güneybatısındaki İber yarımadasında, yani bugünkü İspanya, Portekiz ve Güney Fransa topraklarını içine alan bir bölgenin adıdır. Kelime, ifade ettiği coğrafi sınırların yanı sıra, 8. asrın ilk çeyreğinde Araplar'ın kıtaya çıkışıyla başlayan ve 15. asrın sonlarına kadar devam eden bir Arap-Emevi Devleti'nin tarihini ve bir İslam medeniyetini de karşılamaktadır. Başta Araplar, Osmanlı'dan itibaren Türkler ve bütün İslam dünyası için Endülüs, daima bir şeref ve hüznün sebebi olagelmıştır. Bu bakımdan Araplar'ın bu coğrafyayı ifade ederken "yitik cennet" ifadesini kullanmaları boşuna değildir.

Türk edebiyatında, İspanya'nın fethinde oynadığı role duyulan hayranlıktan dolayı başta Tarık bin Ziyad'ın şahsına olmak üzere, bütün bir Endülüs'e merak ve sevginin izleri görülmektedir. Klasik edebiyat döneminden itibaren görülen bu izlerin Tanzimat'tan sonra artarak devam ettiği müşahede edilmektedir.⁵

Tanzimat edebiyatı ile birlikte Batı'yı anlama ve takip etme gayreti içine giren Osmanlı aydınları, Batılı düşünürlerin ve sanatçıların eserlerini incelemeye başlamışlar, bu noktada "İslam'ın terakkiye mani bir din olduğu" tespitiyle karşılaşmışlardır. Buna tepki olarak Batı'nın İslam'a karşı olumsuz bakışına tarih ile cevap vermek yeni Türk edebiyatının genel problematiklerinden birini teşkil etmiştir (Uğurcan, 2002 s. 15). Enginün'ün ifadesiyle (2016, s. 64) tam da bu bağlamda Endülüs medeniyetine sarılmışlar ve Batı'nın İslam karşıtı propagandalarına cevap vermişlerdir. Ayvazoğlu'na göre (1996, s. 81) yapılanlar inkıraz dönemini yaşamakta olan Osmanlı Devleti'nin vaziyeti ile Endülüs'ün "tevâif-i mülûk" dönemi arasında benzerlikler kurup "ibret" dersleri çıkarmaktan ibarettir.

ulaşabilecekleri en geniş ve derinlikli eser, M Kayahan Özgül'ün kitabıdır. (Bkz: M. Kayahan Özgül, (2016). *Şiiir Hazanında Gazel Dikenler-V, Muallim Naci Efendi*, İstanbul: Kitabevi).

⁴ Bu anlamda sadece üç çalışmadan bahsedilebilir: Bunlardan ilki Ramazan Kaplan'ın ismini daha evvel zikrettiğimiz *Ertuğrul Gazî* manzumesi üzerine yaptığı bir çalışmadır. Bir diğer çalışma ise Alaattin Karaca'nın Mûsâ B. Ebi'l Gâzân makalesidir. (Bkz: Alaattin Karaca, (1992). *Muallim Naci'nin Mûsâ Bin Ebi'l-Gâzân Yahut Hamiyyet Adlı Eseri*, *Ankara Üniversitesi DTCF Türkoloji Dergisi*, X, 143-164). Son olarak M. Kayahan Özgül'ün Muallim Naci üzerine yaptığı bir kitap çalışması vardır ki, burada şairin her üç manzumesine de yer vermiştir. Ancak bu çalışmaların tamamında metin transkripsiyonu yapılmıştır. Herhangi bir şekilde günümüz Türkçesine çevirme veya içerikle ilgili bir çalışmaya gidilmemiştir.

⁵ Ayrıntılı Bilgi İçin Bkz: Abdulsattar Elhajhamed, (2018) 1875'e Kadar Türk Edebiyatında Endülüs, *Mukaddime Dergisi*, 9, 101-110; Mehmet Ali Gündoğdu, (2016) Abdülhak Hâmid'in Endülüs Ve İlhanlılarla İlgili Piyeslerinde Millet'in Birlik Ve Beraberliğinin Önemi, Antalya: *3rd International Congress On Social Sciences, China To Adriatic*, 230-242.

Ziya Paşa, *Harâbât* adlı eserinde Endülüs şairlerine ve şairlerine yer vermiştir. Viardot'tan yaptığı *Endülüs Taribi* tercümesinde İslam tarihinin örnek bir dönemi olarak gördüğü Endülüs'ü tanıtmış, Endülüs'ü Avrupa medeniyetinin nüvesi olarak göstermiştir. Ziya Paşa'nın bu çevirisinden sonra, Tanzimat yazarları Endülüs tarihinden dönemin sosyal ve siyasî problemlerine çözüm olacağını düşündükleri pek çok dersler çıkarmışlar ve bunları kurgusal eserler içerisinde işlemişlerdir (Gündoğdu, 2017, s. 316). Tanpınar da, *Endülüs Taribi* tercümesinde yardımcı tercümanın tarih bilgisinden kaynaklanan hatalarına rağmen, zamanında çok tutulduğunu vurgu yaparak, bu eserin Ebüzziya'dan, Muallim Naci'ye kadar, Hamid de içlerinde olmak üzere, mevzuunu Endülüs tarihinden alan birçok eserin doğmasında bir payı olduğunu belirtir (1997, s. 328). Ziya Paşa'nın Endülüs'le ilgili ikinci tercümesi olan *Engizisyon Taribi*'nde ise bölgede yaşayan Müslüman halka yapılan eziyetler ele alınmıştır.

Ziya Paşa'nın bu iki çevirisinden sonra Türk edebiyatında Endülüs'le ilgili yazılan ilk kurgusal metin Şemsettin Sami'nin neşrettiği *Seydi Yahya* adlı eseridir (Enginün, 2000, s. 38). Şemsettin Sami'nin 1875 senesinde neşrettiği bu eserden iki yıl sonra *Vicdan*⁶ adlı bir tiyatro metninde de Endülüs'ün son dönemlerini işlediğini biliyoruz. Ancak Endülüs'le ilgili en fazla eser veren sanatçı beş tiyatro eseriyle hiç kuşkusuz Abdülhak Hamid olmuştur.

Muallim Naci Efendi ise devrin yükselen değeri olan Endülüs mevzuuna *Mûsâ bin Ebû'l Gâzân -yahud-Hamiyyet* adlı manzum hikâyesi ile iştirak etmiştir. Tanzimat dönemi ve Endülüs konularında yoğun çalışmaları olan Gündoğdu, Muallim Naci'nin bu eserde, Ziya Paşa'nın *Endülüs Taribi* adlı tercümesindeki Musa bahsindeki bilgileri kendine ait bir kurgu içinde tahkiye ettiğini belirtir (2017, s. 319). Nitekim eserin son cildinde Gırnata'nın içine düştüğü durum, siyasetçilerin çaresizliği ve basiretsizliği, halkın durumu ve Musa'nın gayreti üzerine uzunca bir bilgi bulunmaktadır (Ziya Paşa, 2004, s. 397-428).

Eser, Abdülhamid devrinde neşredilmesine rağmen, o zaman için söylenilmesi bir cesaret sayılacak fikirleri, yıkılmağa yüz tutmuş bir devlet idaresinin hususiyetlerini, vatanî hisleri aksettirdiğinden mühimdir (Tansel, 1962, s. 171) Recaizâde Ekrem, Mülkiye'deki talebelerine ders olarak okutmuş ve ezberletmiş, tabiata uygun mübalâğalara misal olarak bu eserden bazı parçaları *Ta'lim-i Edebiyat*'a da almıştır.⁷

Hikâyenin ilk on beytinde İslam'ın Arap toplumu üzerindeki olumlu etkileri üzerinde durulmuştur. Buna göre “Kureys güneşi” olarak tasvir edilen Hz. Muhammed, karanlıkların arasından bir güneş gibi doğmuştur. Böyle olunca zulümâtın üzerine ışık çökmüş, cehalet karanlığı dağılmıştır. Zihinleri aydınlatan ve sineleri nur içinde bırakan o “nur-ı mübîn”, kısa zamanda Endülüs halkına da doğru yolu göstermiş,

Etti nûr-ı rub-ı Resûlallah

Her dil-i pâki bir tecelligâb

hâline gelmiştir. İlâveten, “Nûr-ı ilim” Endülüs diyarına da aksetmiş, “Zulmet-i cebl” mahvolup gitmiştir. Muhammed'in nuruyla aydınlanan halk, din-i Hakk'ı müeyyed eylemiştir. Zulümât ve nur zıdlığı üzerinden İslam öncesi ile İslam sonrası dönem arasındaki farkı ortaya koyan şair, böylelikle İslam'a tam anlamıyla tâbi olmanın önemini vurgulamıştır. Eserin bu ilk bölümünde dikkatleri çeken bir başka husus din-akıl birlikteliğidir:

Akl u dîn ittihâdı âmir idi

Sözü efrâd-ı milletin bir idi

Neşr-i nûr-ı Muhammed eylediler

Dîn-i Hakkı müeyyed eylediler

“Nûr-ı Muhammed”, ancak akıl ve din birlikteliğiyle oluşmuştur. Dinin ışığı ile ilmin nuru bir olunca “din-i hakk”ı müeyyed eylemişler ve Avrupa'nın güneybatısındaki bu büyük yarımada muazzam bir medeniyet inşa ederek cehaletin karanlığını yenmişlerdir:

Nûr-ı ilm ol diyâra aks etti

Zulmet-i cebl mahv olup gitti

⁶ İrfan Morina'nın verdiği bilgiye göre, yakın zamanda Tiran Devlet Arşivi'nde bulunan eserde hürriyet ve vatan sevgisi işlenmektedir. İspanyol işgaline direnen vatansaver bir genç kız ile delikanlının aşkı etrafında geçen olayların işlendiği eser, 5 fasıla ve 140 sayfadan oluşmaktadır. (Bkz: İrfan Morina- Salih Okumuş, (2016) Şemsettin Sami'nin Bilinmeyen Bir Tiyatro Eseri: *Vicdan, Dede Korkut*, 9, 73.)

⁷ (Akt. Tansel, “Muallim Naci'nin Dinî Eserleri”, s. 166) Recaizâde Ekrem, *Ta'lim-i Edebiyat*, s. 300).

İlerleyen elli beyit boyunca İslam'ın ideal bir devlet ve toplum düzeni için öngördüğü ittihat, adalet, ilim ve medeniyet kavramları üzerinde durulmuştur. Burada en çok üzerinde durulan kavram ittihatır. Naci'ye göre Arap'ın İslam üzerindeki sebep-i inkılabı, ittihat ve sebatıdır. Akıl ve dinin ittihadı da bir başka önemli meseledir. Eğer efrad-ı milletin sözü bir olursa, millet yek-dil olursa bahtiyar olacaktır. Ardından şair sorar:

İttihâd olsa tâb-ı millette

Hiç olur mu zevâl millette

Bu kez can alıcı tesbit ve ikazları peş peşe sıralar. Zira:

İttihâd olmasa vatan yaşamaz

Çünkü cân olmayınca ten yaşamaz

Kuvvet ü izzet ittifâk iledir

Za'f u izzet de iftirâk iledir.

Takip eden beş beyitte adalet kavramı üzerinde durulur. Gaza yoluna adl ile girildiğinde, adalet, zaferleri süsleyen bir kavram olmaktadır. Askeri gücün yanına adalet de eklendiğinde

Çok zaman geçmedi silab-ı zafer

Tuttu İspanya'yı heman yekser

diye uyarın şair ikaza devam eder:

Fetih suret veren adalettir

Ki esas-ı muvaffakiyettir

Ma'delettir medâr-ı celb-i kulûb

Ma'deletle cibân olur meclûb

İttihat ve adalet gibi en başta gelen iki kavramın yanı sıra, ilerleyen beyitlerde ilim, irfan, hikmet ve medeniyet gibi birbirine nisbeten yakın kavramlar üzerinde de duran şair

Nerde hikmet görürse ehl-i hüda

Onu almak vazîfedir ammâ

şeklinde bir düstur öngörmüş ve fakat bir taraftan da

Avrupa ondan aldı irfânı

Bize satmaktadır benüz ânı

dizeleriyle Arabın içine düştüğü trajediye bir kez daha dikkat çekmiştir. Nihayetinde

Fez-i meşhûdu mekteb-i edebin

Eser-i ictihâdudur Arab'ın

diyerek edep mektebinin görünen bütün feyzlerinin arkasında yine ittihat ve buradan oluşacak içtihat olduğunu tekrarlamıştır. Kurtuba, tarihteki şöhretli döneminde İslam hükûmetinin bir taht merkezi olmuştur. Zira o dönemde halifeler iyiyi kötüyü ayırt edebilmektedir. Hüneri takdir etme kabiliyetine sahip olduklarından, zekâ ve kabiliyet sahibi olanlar ilerleyebilmektedir. Böylece şanlı günlerde Kurtuba şehri, bilhassa Abdurrahman zamanında fazilet sahibi kişilerin, şairlerin ediplerin ve ilim erbabının diyarı olmuştur. Derken, bürokraside nizam bozulmuş, yeteneksiz kişiler başa geçmiş, “daldıkları zevk denizinde devlet gemisinin nasıl batmakta olduğuna” ehemmiyet bile vermemişlerdir. Hainler işbaşına gelmiş, etraflarını dalkavuklar sarmıştır. Marifet sahipleri birer birer devlet idaresinden uzaklaştırılmış ve günün birinde Emevi Devleti parçalanıp perişan olmuştur:

Bozup ablakı devlet erbâbı

Oldular inkırâzın esbâbı

Görüldüğü gibi manzaranın sorumlusu, ahlâkı ve düzeni bozan devlet adamlarıdır. Çok geçmeden düşman harekete geçmiş, kasaba kasaba vatani işgale başlamıştır:

Mütezâzîl olunca pâ-y-i sebât

Çıktı elden birer birer kasabât

Elde yalnız Gırnata kalmıştır. Bu esnada bütün idareciler, başlarında Abdullahu's-Sagir'in veziri Hacib Ebu'l Kasım olduğu halde, El-hamrâ sarayında toplanırlar. Meclisin hâcibi, silah ve teçhizat eksikliğinden, asker sayısının azlığı ve buna mukabil düşmanın çokluğundan söz ederek, düşmandan himaye talep etmekten başka çare olmadığını söyler. O sırada mecliste bulunanlardan askerinin en "be-nâm sedârı" Ebu'l Gâzân söze girer ve "milletin savaşmaktan yana olduğunu, el altında yirmi bin askerleri bulunduğunu" söyler. Meclisten şehri müdafaa kararı çıkar, melik de bu karara razı olur. Savaşta Musa büyük kahramanlıklar gösterir:

Harbe çıktıkça kal'adan Mûsâ

Dar gelirdi mubâsrîne fezâ

O sokuldukça kal'anın derine

Bu onu sürdü tâ muaskerine

Rahşî ettikçe dabh ile cevalân

Sırr-ı "ve'l-âdiyat" olurdu ayân

Musa muhasara sırasında büyük kahramanlıklar göstermiştir. Ne zaman ki kaleden çıksa gökyüzü düşmana dar gelmiştir. Düşman kaleye sokuldukça, Musa ve askerleri onları kendi karargâhlarına kadar kovalamışlardır. "Gazanfer-i şirze", düşman ordusunu titretmiştir. Musa'nın atı nefes nefese kaldıkça, âdetâ, sure-i Âdiyat'ın hemen başında, nefes nefese koşanlara and içilirkenki sır ortaya çıkmıştır:

Müncelî sırr-ı "yahtafü'l-ebâr"

Berk-i merdüim-sitâ-yı tîğundan

Musa'nın atının tasviri devam etmektedir:

Bilinirdi ne kabraman idüğü

Tavr-ı heybet-fezâ-yı rahşından

Rakseder tab'ı şâirân-ı Arab

Cümbüş-i neşve- zâ-yı rahşından

Kılıçların ucu havaya yükseldikçe, Bakara suresinin 20. ayetinde ifadesini bulan "Şimşegin çakması neredeyse gözlerini alır." sırrı ortaya çıkmıştır.

Sırr-ı "fe'l-mürriyat" rûşen idi

Şerer-i na'l-i pâ-y-i rahşından

Musa'nın atının ayak nallarında oluşan kıvılcımdan, yine Âdiyat suresinin 2. ayetinde and içilen "tırnaklarıyla kıvılcım saçanlar" a telmihle, bu sırrın aşikâr olduğu belirtilmiştir. İlerleyen mısralarda bu atın "ateş-nümâ" rengiyle "Tür-ı Mûsâ" yürür gibi salındığından bahisle Musa Peygamber'e telmih yapılır. Bir epope metinde bir kahramanın atı kadar kılıcı da tasvire ve övgüye layıktır:

Ser-i a'dâya tîgi sâika-bâr

Rahşî ejder-misâl merdüim-bâr

Gamda düşmân belâ-yı tîğinden

El-amân-hân salâ-yı tîğinden

Kılıç darbeleri düşman askerlerinin kellesine her inişinde yıldırım çarpması hissi uyandırmakta, ejderha misali insan eti yiyen vahşî bir canavara dönüşmektedir. Kılıç belasından gam içinde kalan düşman, kılıç belasından kurtulmak için el aman dilemektedir. Muallim Naci'nin bu tumturaklı, ahenkli ve görsel mısraları, Nefî ve diğeri epik şairlerimizin yolundan gittiğini göstermektedir (Uğurcan, 2012, s. 305). Şair, savaş sahnelerinin tasvirini bitirdikten sonra yeniden Musa'ya döner:

*Ey emîr-i güzîdesi Arab'ın
Şimdi sensin dü-dâdesi Arab'ın
Hayder'in mazhar-ı celâdetisin
Arab'ın zübde-i hamiyetisin
Târık'a pîşrev olaydın eğer
Şark'tan fethederdi Garb'a kadar*

Musa, Arap dünyasının güzide bir emiri, gözbebeğidir. Musa o kadar kahraman bir asker ve büyük bir komutandır ki, ordusunda komutan olsaydı, Tarık bin Ziyad komutasındaki İslam ordusu Doğu'dan Batı'ya kadar bütün cihanı fethedecektir.

Musa'nın bütün gayretine ve kahramanlığına rağmen savaş kaybedilir ve emir Ebu'l Kasım, şehri teslim etmeye karar verir. Musa yeniden söze girer ve 139-187 beyitler arasında ifadesini bulan uzun bir konuşma yapar:

*Millele bir terahbum etmez isek
Ona düşmen mi merhamet edecek*

diye sorar. Musa'ya göre bu hâl tam bir basiretsizliktir ve ardından ikaz eder:

*Geçse Gernata düşmenin yedine
Çan asar en şerefli mabedine
Ne demektir vatan, nedir nâmus
Anlayan kalmamış, bezâr efsûs
Bu kadar muktedir iken cumbur,
Neden olsun esarete mecbur?*

Sonra orada bulunan herkesi yeniden savaşa davet eder:

*Edelim hasmı müzâhibil, geliniz
Tutmuyor mu kılıç, tüfêk eliniz
Hasma olsun mu pâymâl benim
Gözlerimden sakındığım vatanım*

diye sorar ve teklifini yapar:

*Yine heybet-nümâ-yi cenk olayım,
Siz e ben pîşvâ-yi cenk olayım.
Kendimi dâhil-i hisâb etmem;
Çünkü ölmekten ictinâb etmem.
Böyle bir hâr-i milleti çekemem
Ölürüm ben bu zilleti çekemem
Hasma yekten atılmadır fikrim
Şühedâya katılmaktır fikrim
Şimdi gönlüm hayâta düşündür,*

Ölmek elbette bin kat ehvendir.

Musa'nın millet sevgisi, vatana bağlılık, istiklal ve namus temalarından hepsine birden değinerek yaptığı bu dokunaklı konuşmayı, orada bulunan herkes hayranlık içinde dinler, fakat kimseden ses çıkmaz. Musa anlar ki etrafında kanı “müncemid” olmuş bu insanlar kendisine “refik” olmayacaktır. Meclisi hiddetle öyle bir terk eder ki:

Ki gören zannederdi kim, bir şîr

Olmuş ol demde ceste-i zîncîr

Musa daha sonra bir nehrin kenarına gider, orada soluklanırken ansızın karşıdan düşman askerleri belirir. Yanına yaklaşan birkaç süvari “kim olduğunu ve niçin burada bulunduğunu” sorgular. Cevap alamayınca ona hamle yaparlar. Musa bu ilk saldırıda hepsini yere yıkar. Arkadan yetişen kalabalık gruba karşı da aynı cesaretle karşılık veren Musa, en sonunda aldığı kılıç darbeleriyle dizlerinin üzerine çöker. Elinde kılıcı, yaralarından kanlar boşanırken, son bir gayretle kendini nehre bırakır. Hayatını kaybetmiştir, ancak izzet ve şerefini kurtarmıştır (Karaca, 1992, s. 163). Uğurcan'a göre (2012, s. 305) Müslüman ordusunun su kenarındaki, Şirîş ırmağı galibiyetiyle başlayan Endülüs tarihi, yine su kenarında tek bir hamiyetli adamın ölmesiyle biter. Vakar ve letafet içinde canını teslim eden Musa'nın ağızından dökülen son söz “len terân” olmuştur. Zira Â'râf suresinin 143. ayetinde, Musa Peygamber Tur dağında “Rabbim bana kendini göster, sana bakayım.” Dediginde, “len terânî”, yani “Sen beni göremezsin.” cevabını almıştır. Muhtemel ki, Musa son nefesinde bunları tasavvur etmiş yahut yaşamıştır. Şair, son iki beyitte:

Düştü Hakk'ın mubî-i rahmetine

Düşmedi düşmenin esaretine

diyerek Musa'nın seçtiği tarafın yüceliğine vurgu yapmış ve ardından, canını Hak yolunda feda eden Musa için okuyucudan dua istemiştir:

Cânnı râb-ı Hak'ta kaldı fedâ

“Revvehallâbü rûhebû ebedâ”

Yahya Kemal, tarihte hiç karşılaşmamamıza rağmen İspanyollara düşmanlık beslediğimizi, buna karşın geçmişte bize pek fenalık eden bazı Slav milletlerini o kadar düşman görmediğimizi tespit eder.⁸ Türkler, önce Tarık bin Ziyad'la fethin coşku ve onurunu yaşamış, Musa'nın destanıyla Endülüs'ün acısını kalbinde bir kez daha duymuştur. Türk edebiyatında eser veren şair ve romancılar halkın taşıdığı bu umumi hisse eserlerinde tercüman olmuşlardır. Ziya Paşa'nın mezkûr tercümesinden itibaren Hâmid ve Sami Paşazâde Sezai'nin piyeslerinde, incelediğimiz bu manzumede, Tanzimat'tan sonra ve Cumhuriyet dönemi boyunca günümüze kadar gelen pekçok eserde bunun izlerini görmek mümkündür.

Bir Kahramanlık Manzumesi: Zâtü'n-Nitâkayn -yahud- İbnü'z-Zübeyr

1307/1889'da Şirket-i Mürettebiye Matbaası'nda neşredilen manzume, yer yer piyes tarzı bir muhteva taşımaktadır. Manzumenin tarihsel dokusu, Hamiyyet gibi yine İslâm tarihinden, fakat daha eski vak'adan oluşmaktadır. Kahramanları Hazret-i Ebû Bekir'in kızı Esma (Zâtü'n Nitâkayn) ile, torunu Abdullah (İbn-üz Zübeyr)'dir.

Hiz. Esma, hicret olayında Hz. Muhammed ile Ebu Bekir'e babasına azık hazırlamasıyla meşhurdur. Esma bnt. Ebû Bekir, azıkları bağlayacak bir şey bulamayınca, kuşağını ikiye bölmüş ve bundan dolayı da “Zâtü'n-nitâkayn” yani iki kuşaklı diye adlandırılmıştır.⁹ Muallim Naci, Esma ile oğlu Abdullah'ın hayatını mevzu aldığı eserine bu yüzden *Zâtü'n Nitâkayn* adını vermiştir. 595 senesinde dünyaya gelen Hz Esma, Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Ayşe'nin ablasıdır. Kocası Zübeyr b. Avvâm, oğlu ise Abdullah b. Zübeyr'dir. Topaloğlu'nun bildirdiğine göre Esma bint Ebû Bekir fetva verecek düzeyde fıkıh bilmektedir (1992, s. 250). Yüz seneden fazla yaşadığı bilinen, İslâm tarihinde ilmi ve cesaretiyle tanınan Hz. Esma'nın ismi, son olarak Emevi siyasi karışıklıklarında geçer. Hz. Esma, Suriye Emevi ordusunun komutanı Haccac'ın

⁸ Şair, *Bir İnkisâr-ı Hayâl* başlıklı yazısında, bunun sebebi olarak, İslâm tarihinde vaki olan her târîzi aynen kendimize ait saymamıza bağlar. Hakikaten de Türk milleti İslamiyet'i bu kadar çok benimsemiştir. Ona göre Türkler'in İslâm kardeşliğinden soğumaya başlaması I. Dünya Savaşı'nın ortalarına denk gelmiştir. Zira Mekke Şerifi Hüseyin'in âlâyişli, nümâyişli ihaneti şiddetli bir tesir icrâ etmiş, inkisâr-ı hayâle neden olmuştur. (Bkz: Yahya Kemal, *Tarih Musâbeleri*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1975, s. 100-101)

⁹ (Akt: Bekir Kuzudişli, (2005) *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları*, İstanbul: İÜ SBE doktora tezi, s. 103.) İbn Hişâm, Sîre, III, 13; İbn Hibbân, Sikât, III, 23; Beyhakî, Delâil, II, 474; İbn Abdülberr, İstîâb, IV, 1782; Zehebî, Siyer, II, 288-289.

yürüttüğü Mekke muhasarasında, şehri müdafaa eden bir avuç askerın komutanı olan oğlu Zübeyr ile birlikte bu eserin başkahramanıdır.

505 beyitten oluşan bu uzun manzumenin tamamını incelediğimizde, hikâyenin olay zinciri ile tarihsel olay arasında sıkı bir benzerlik olduğu görülmüştür. Naci'nin İslam tarihi ile ilgili yoğun okumaları olduğu bilinen bir gerçektir.

Manzumenin başında hikâyenin asıl kahramanı Hz Esmâ'yı tanıtır. İlk beyitte, Esmâ'nın Ebu Bekir'in kızı ve Zübeyr bin Avvâm'ın refikası olduğu belirtilir. Ardında onun kadınların iftihar vesilesi olduğu vurgulanır. Zira o Sıddık-ı ekberin en büyük kerimesi ve Hz. Ayşe'nin hemşiresidir. Dahası, hicretin ilk senesinde, şerefli bir saatte Tayyibe'de sevimli bir çocuk dünyaya getirmiştir. Esmâ, Hallak'a şükran eylemiş, İslam'ın sevinçten mütevellid tekbir sesleri göklere yükselmiştir. Bu çocuğun adı on beşinci beyitte zikredildiği gibi Abdullah, nâm-ı diğer İbnü'z-Zübeyr'dir.

Yirmi yedinci beyitten itibaren İslam devletinde yaşanmakta olan siyasi krize geçilmiştir. Kısa bir şekilde o zamana kadar olup bitenin özetlendiği bu bölümde Hz. Ali'nin nuru Hüseyin, Kerbelâ'da düşman askerlerine karşı merdane bir savaş vermiş, fakat hainler tarafından şehid edilmiştir. Naci bu durumu:

Âkâbet gadr ile olunca şehid

Ağladı kâinat, güldü Yezid

şeklinde ifade etmiştir. Otuzuncu beyitle birlikte yukarıda özetlediğimiz hadisenin haberi Mekke'ye ulaşmıştır. Burada İbnü'z Zübeyr bir hazin hutbe irad eder. Manzumenin 32-76 beyitleri arasında yer alan bu hutbede, sözlerine “Ey sâkinân-ı ümm-i kurâ/ Gerçi pek doğru söylemez şuarâ” itirafıyla başlayan Zübeyr, devamında Yezid'in ihanetini, yani gösterdiği şiddetli alçaklığı ilan ve lanet eder. Devamında Peygambere ve Hz Ali'ye, sevgi ve sadakatini haykırır. Son olarak da zalimlerin, hiç beklemediği bir anda baş aşağıya dönevereceğini hatırlatır. Zira Allah, intikam alıcıdır. Nice zalimleri ayakaltına alıp çiğnemiştir. O mühlet veren ama asla ihmal etmeyendir. Zübeyr sözlerini birlik ve beraberliğin önemini vurgulayarak tamamlar. Orada bulunan herkes hatibe biat eder; sabır, sükûnet ve mücadele kararı alınır.

Sekseninci beyitten itibaren, Mekke'deki ahvali işiten Yezid, küplere biner ve “farz oldu leşker irsâli” diyerek, bir ordu tekmil eder ve başına Müslim'i geçirir. Orduyu yola çıkarırken de sıkı sıkıya başkomutanı tembihler:

Kim temerrüd ederse i'dam et

Acıma, katl-i âma ikdâm et

Edip İbnü'z-Zübeyr'i der-zincir

Cânib-i Şâm'a kıl heman tesyîr

Doğrudan Medine'ye gidip halkı itaate mecbur kılma talimatı alan Müslim, yoluna kim çıkarsa öldürecek, nihayet Zübeyr'i zincirleyip Şam tarafına sürecektir. Neticede Müslim muvafık olur ve askerleriyle birlikte büyük bir gurur içinde Medine'ye girer. Şehirde katliam ve yağma yapar. Tam askerlerini Mekke üzerine sürmüştür ki iki gün sonra vefat eder. Halefi Hasîn bin Nember, orduyu Mekke'ye sokmayı başarır, şehri talan ederler. Derken Şam'dan Yezid'in öldüğü haberi gelir. Askeri toplayıp hemen Şam'a hareket ederler. İşgalin sona ermesiyle Harem'in sakinleri mesrur olur ve Hakk'a şükrederler.

Manzumenin asıl kısmı 120. beyitten itibaren başlar. Yezid'in yerine geçen İbni Mervan da aynı fikirdedir. Bir gün yüksek bir minberde cemaatin karşısına çıkan Mervan:

Var mı bir er ki Mekke'ye giderek

Harben İbnü'z-Zübeyr'i mahvederek

diye sorar. Derken bir zat yerinden kıyam ederek kendini tanıtır ve göreve talip olur. Bu kişi Yusuf oğlu Haccac'tır. Mervan, bu kişiyi küçük görse de görevi ona verir. Askerleriyle yola koyulan Haccac, güzergah üstündeki Taiif'de kendilerine direnen bir askeri grubu etkisiz hale getirir. Galibiyetin verdiği özgüven ile Mekke'yi almanın kolay olacağını düşünen Haccac, ihtiyata binaen asker takviyesi ister. Mervan bu talebi makul bulur ve muhasara bölgesine beş bin asker daha gönderir. Gerekli asker yardımını ve tam muhasara iznini alan Haccac, büyük bir saldırı başlatır. Mancınıklarla şehri taşlar, Kâbe dökülmeye başlar. Nice masume telef olur. Naci, Haccac'ın durumunu “haşre dek oldu seng-i ta'na hedef” diye anlatır. Zamanla

halk şehri terk etmeye başlar. Kimisi düşmana iltica ederken, kimileri de ar ederek Medine'ye kaçar. Abdullah, burada mertçe meydana çıkar ve gönülden bir kaside okur:

*Ey leşker-i sakîmü's-siyer
Benim İbnü'z-Zübeyr'in oğlu Zübeyr
Köpeğe ilticâ eder mi peleng
Ederim âlemi köpeklere teng
Bende birdir cevab, o da 'lâ'dır
Bende merdâne ölmek âlâdır
Çekmem ölsün de az'af-ı millet
İki günlük hayat için zillet*

Kendini bir kaplana benzeten Abdullah, âlemi köpeklere dar edeceğini, bunu yapamasa da mertçe ölmenin zillet içinde yaşamaktan daha iyi olacağını düşünür. İki günlük hayat için zillete girmeyeceğini de ifade eden kahraman komutan daha sonra kendine seslenir:

*Ey Zübeyr, ey peleng-i âben-çeng
Kıl tenezzül de et kılâb ile ceng*

Ona göre demir pençeli bir kaplan için köpek ile ceng etmek olsa olsa tenezzüldür. Daha sonra kılıcını sıyrarak havada oynatır:

*Haremîyyâna lem'a-i şân ol
Yıldırımlar gibi dırahşân ol*

Diğer tarafta Zübeyr'i zayıf belleyen Haccac ondan aman dilemesini teklif eder:

*Bizden hemân emân-hâb ol
Kalmamıştır halâsa diğer yol
Varsa aklın, edersin istîmân
Yoksa hâlin olurdu ânda yaman*

Bu son teklif karşısında her ne kadar Zübeyr:

*Arz-ı hâcet eder miyim sana ben
Ben Zübeyr oğluyum aman dilemem
Öyle alçakça şeyleri bilemem
Ölürüm şân ile zamanında
Yaşamam alçağın emânında*

diye cevap verse de, annesi Esmâ'ya gider, teklifi ona danışır. Manzumenin 238-330. beyitleri arasında ana-oğul arasında uzun bir muhavere yaşanır:

*Şimdi Haccâc'dan haber geldi,
Demiş; Eyyâm-ı terk-i ser geldi,
Durmasın gelsin iltica etsin;
Kendisi bitmeden bu iş bitsin!
Vâlidem, işte hâlimiz böyle,
Şimdi re'yin nedir senin, söyle!*

diye sorar. Hz. Esmâ, öncelikle oğlunun vicdanına müracaat etmesini salık verir:

Sözünü dinle ol sübendânın

'Haklı sensin' diyor mu vicdânın

Zira dünya bir imtihan meydanıdır; Mevla, hayatı güzel bir şekilde noktalamaktan ziyade bir fazilet yaratmamıştır. Allah aşkına vasıl olmak en ziyade neticedir, hüsn ü akıbet buradadır. Esmâ, sözlerinin sonunda oğluna teslim olmamasını öğütler.

“Bence haklır yolun, devâm eyle

Dâimâ hakkı iltizâm eyle

Yaşamaktan cihanda zillet ile,

Ölmek evlâ değil mi izzet ile?

Kan içinde yuvada da tenini,

Dest-i Haccâc a verme gerdenini!

Matlabın yâ saadet olmalıdır,

Yâ zafer, yâ şebâdet olmalıdır!

İki masume birbirine sarılırlar. Zaten Zübeyr de aynı düşüncede olduğu için, mücadeleden vaz geçmemeye karar verir. Naci bu uzun muhavereyi sonra Zübeyr'i meydana salar:

Çıktı meydâna, aldı tekbîrin

Durdu merdâne, çekti şemşîrin

Manzumenin bundan sonrasında (331-378), meydanda kılıcını çeken Zübeyr, bir iç hesaplaşmaya girer. Cesaret, vatanseverlik ve şehitlik kavramlarını sorgular. Zaman zaman bu iç diyalog dışarıdan, anası Esmâ yahut bir muhaliften gelen seslerle kesilir. Zübeyr, muhaliflerine hitaben:

Sizler gibi güm-reh değilim, reh-rev-i dînim

Bilmez misiniz ey zâleme İbni Zübeyrim

Terk eylemedim mesleğimi, merd-i metînim

Yok nisbetim İbnü'l hikem'e, İbni Zübeyrim

derken, anası Esmâ söze karışır:

Oğlum, yolun âgâh

Zinbâr udûl eyleme, sabr eyle, sabât et

Ecrin verir Allah

Meydanda kahramanca gezinerek coşku içinde söylenen bu sözlerden sonra Zübeyr düşmana doğru hamle yapar. Yanından birkaç ok geçerken namerd hasımlarına kılıç vurmaya başlar. O kadar kahramanca dövüşür ki:

Önüne bir sürü adû kattı

Pîş-i tîğinde birçoğu yattı

Gayret etmişti savletin teşdîd

Kabr ile kaldı cümlesin teb'id

O besâlet, o şiddet-i gayret

Verdi abtâl-ı düşmene hayret

Çatışmanın sonunda Zübeyr'in takati kesilir ve yere düşer. Bu durumu anlatırken “hâtiften bir nidâ” ile Zübeyr'in cezbedâr hallerini (396-400) veren anlatıcı, onun şehadet anını şu beyitle anlatır:

Ederek safvet üzre beyte nigâh

Gitti Bâb-ı Safâ'ya Abdullah

Düşman askerleri Abdullah'ın başını keserek Haccac'a götürürler. Haccac da bunu "arz-ı hizmet" kabilinden Şam'a gönderir. Esmâ, defnetmek maksadıyla oğlunun naaşını ister, fakat Haccac buna yanaşmaz. Maksadı yaşlı kadını yalvartmaktır. Esmâ asil bir tavır sergiler ve ısrar etmez; yine de "kibri bin parça olsun" diyerek Haccac'a beddua eder. Trajedinin sonunda Haccac, naaşı teslim eder. Birkaç gün sonra da yaşlı kadın vefat eder.

Büyük Bir Medeniyet'in Bânisi: Gazi Ertuğrul Bey

Muallim Naci Efendi'ye "Tarih-Nüvis-i Selâtin-i Âl-i Osman" unvanını kazandıran bu manzume, Hazine-i Fünûn Dergisi'nde 8 Haziran 1310 tarihinde yayımlanmaya başlamış ve neşri 15 Eylül tarihinde tamamlanmıştır. Yayıma başlandığı ilk gün eserin başına Reşad Faik imzasıyla düşülen notta, "bir manzume-i nefise" olarak tanımlanan eserin "Gazi-i müşârinileyhin –pederi Süleyman Şah bin Kaya İlber Fırat mi'berinden ubûru esnadamütecce'ri-i zülâl-ı gufrân olmasını müteâkib, maiyeti halkıyla diyâr-ı Rum'a geçtikçe ve o aralık Alâeddîn-i Selçukî askerleriyle harb etmekte bulunan leşker-i Tâtâr'ı mağlûb eylediği-vak'a-i kahramânâne ve âli-cenâbânesini muhattır bir levha-i şâirânedir" olduğu belirtilmiştir.

Manzumenin ilk yarısı, asıl konunun işlendiği, -dokusunu tarihsel bir şahsiyetin teşkil ettiği Ertuğrul Gazi'nin anlatıldığı- bölümün hazırlık kısmıdır. Burada Fırat Nehri manzumenin anlam merkezini oluşturmuştur. Fırat, başlangıçta sade bir nehir iken beyitler ilerledikçe, kurulacak büyük bir medeniyetin arka planı olmaya başlamıştır. Fırat nehri artık bütün bir Türk ve İslam tarihinin hafızası, diğer yandan vaadedilen büyük bir istikbalin mekânıdır. İlerleyen bölümlerde, yani manzumenin ikinci çeyreğinde Türklüğe ve Osmanlılığa dair işaretler belirmeye başlar. "Halkın babası, biçare yetimlerin ve avare fakirlerin koruyucusu" Süleyman Şah, bu nehri geçerken hayatını kaybetmiş, naaşı Caber Kalesi'ne defnedilmiştir. Yerine, Osmanoğulları'nın kurucusu olacak Osman Gazi'nin babası, mahdumu Ertuğrul Gazi geçmiştir. Arkasında sadece bin aile vardır. Bu kısımlarda Süleyman Şah'ın ölümünden Cengiz sorumlu tutulur. Onun ne kadar acımasız olduğundan bahsedilir. Lakin Ertuğrul gazi farklı düşünmektedir: Ona göre dövünüp yas tutmanın faydası yoktur, Allah'a sığınıp umutsuzluğu bırakmak lazımdır. Ertuğrul Gazi:

Mevlâmıza i'tikadımız var

Eltâfına i'timadımız var

Diye bir kapı aralar ve halkını mücadeleye davet eder. Manzumenin bundan sonraki kısmında bir hareketlilik görünür ve bu kısımlarda Ertuğrul Gazi'nin kişilik özellikleri iyice belirmeye başlar. Nitekim doksan ikinci beyitle birlikte Tatar ordusu ile Keykubâd'ın askerleri arasındaki bir cenge şahit oluruz. Osmanlı iktidarının serdari olan Ertuğrul derhal bir karar vermek durumunda kalır. İç diyaloglarla geçen bu kısımda büyük serdar şunları düşünür:

Merd olan eyler mi savlet âcize

Yardım etmek galibe düşmez bize

Hayr-hâb-ı âcizân-ı âlemiz

Âciziz bizler de zira âdemiz

Lâkin oldukça müsâid rüzgâr

İsteriz âcizlere olmak medâr

derken karar verilir ve tuğlar, kılıçlar göğe yükselir:

Hepsi dağ parçası gibi erler

Adım attıkça titriyor yerler

diyen şair, bu esnada ordunun hep bir ağızdan korkutucu bir avaz ile şu nağmeyi söylediğini aktarır:

Yiğit unvânımız

Yiğitlik şânımız

Zemin meydânımız

Zaman hatrânımız

Böylelikle savaşta ezeli düşmanlarına karşı Selçuklu askerlerinin yanında yer alan Ertuğrul Gazi ve askerleri, Moğol ordusunu bozguna uğratar. “Mahsul-i aziz-i hüsn-i niyyet” ile başarı kazanan Ertuğrul, iltifat ve şeref kazanır:

Ertuğrul'a gıydirdi hil'at

Hil'at o şerefle buldu rif'at

Ardından buradaki zaferin önemi üzerinde durulur. Zira Ertuğrul mağlup olsaydı, Tatar'a esir düşecek ve bütün ümitler yok olacak, Osmanlı'nın adı var olmayacaktır. Bütün bunları “ezeli irâde”ye bağlayan şair, Ertuğrul Gazi'yi seçilmiş bir kul olarak görür. Nitekim:

Allah değil mi kalbe nâzır

Ertuğrul'un kalbi işte hâzır

Bir kalb-i selâm var ki onda

Nâdir bulunur eşi cihanda

Ertuğrul'u pâsdâr kalmış

Te'sise onu medâr kalmış

Zaten “Kur'an'ı kible edinmiş, namaz ve diğer ibadetleri âşıkane biçimde edâ eden” Ertuğrul için bunlar şaşılacak şeyler olmamalıdır. Kaplan'a göre (1999, s. 145) burada bölümün temel tezi olan “Osmanlı Devletinin kuruluşu ile ezeli irade arasındaki yakınlık” oluşturulurken, bu tür bir ilişkinin gerektirdiği “dindar Ertuğrul” kişiliği çizmiştir.

Hikâyenin son bölümünde manzumenin olay örgüsüne hiç de uymayan, açıkçası biraz eğreti duran bir ekleme ile Sultan Abdülhamid'e övgüler düzülmüştür. Teknik olarak kusur sayılabilecek bu tercihi, şairin o dönemde yaşadığı sosyal ve ekonomik koşullara bağlamak hiç de zor olmayacaktır. Nitekim 1891'de yazılan bu manzumenin Abdülhamit Han tarafından beğenilmesinden sonra “Tarih-i Nüvis-i Âl-i Osman” unvanıyla kendisine maaş bağlanmıştır (Selâhi, 1310, s. 43). Özgül'ün tespitine göre bu unvan, o güne kadar mevcut olmayan bir unvandır ve Naci, Ertuğrul Gazi'den sonrasını da araştırıp yazacak, manzum bir Osmanlı hanedanı tarihi oluşturacaktır (2016, s. 45).

Sonuç

Muallim Naci, Türk edebiyatında daha çok şiir, tenkid ve tercüme eserleriyle tanınan bir sanatçıdır. Fakat onun asıl ünü *Tercümân-ı Hakîkat*'in edebi sütununu yönettiği yıllarda Recaizâde Ekrem ile girdiği edebi tartışmalardan gelmektedir. Oysa onun başka türlerde de çalışmaları vardır. Bu çalışmamızda onun pek bilinmeyen üç manzumesi, *Mûsâ bin Ebû'l Gâzân -yahud- Hamiyyet, Zâtü'n-Nitâkayn -yahud- İbnü'z-Zübeyr* ve *Ertuğrul Gazi Bey'i* inceleyip, bu eserlerde kahramanlık temasının nasıl işlendiğini ortaya koymaya çalıştık.

Bu eserlerden ilkinde, Endülüs Emevileri'nin son komutanı olan Musa'nın savaşı ve şehadeti işlenmiştir. Yüzylerce yıl süren bir medeniyetten sonra, devlet gerilemeye başlamış ve nihayet elde sadece Gırnata şehri kalmıştır. Manzumenin ilk bölümünde İslam'ın müntesipleri üzerinde nasıl olumlu bir etkisi olduğu anlatılmış, oradan Endülüs'ün yükselişi ve ihtişamlı günlerinden bahsedilmiştir. İttihat, adalet, ilim sacayağı üzerine oturtulan bu büyük medeniyet, yine bu değerlerin yitirilişiyle zayıflamıştır. Zillet ve ihanet bataklığına en başta yöneticilerin düştüğü ülkede genel kanı savaşımadan şehri terk etmekten yanadır. İşte böyle karanlık bir dönemde herkesin tanıdığı şanlı bir komutan olan Musa ortaya çıkar ve şehri canı pahasına savunmaktan yana olduğunu beyan eden tarihten, dinden referanslar yaptığı içinde şeref ve namus gibi değerler taşıyan hamaset dolu bir konuşma yapar. Tek başına şehri savunur ve en sonunda şehit olur.

Zâtü'n-Nitâkayn'da ise bu lakabın sahibi Hz Ebu Bekir'in kızı, Hz. Ayşe'nin hemşiresi Hz Esmâ ile onun oğlu ve Mekke'nin ünlü komutanı Abdullah bin Zübeyr'in namus ve kahramanlık dolu trajedisi anlatılmıştır. 505 beyitten oluşan ve bu şekilde diğer iki manzumeden hayli uzun olan bu eserin ilk 2/3 lük kısmında ana hikâyeye hazırlık mahiyetinde bilgiler verilir. Kerbelâ'dan itibaren olup bitenin özetlendiği bu kısımda, zaman zaman ortadaki ihtilafın nedenlerine de değinilmiştir. Asıl hikâyeye gelindiğinde ise Haccac ordusuyla Mekke'ye dayanmıştır. Haftalar süren uzun ve bıktırıcı muhasara, Mekke halkını madden ve manen çözmeye başlamıştır. Mukavemetin son sınırına geldiği günlerde Haccac son bir kez daha şehri teslim etme önerisini getirir. Başlangıçtan itibaren buna asla yanaşmayacağı belli olan Zübeyr, yine de konuyu bir de annesi Esmâ'ya danışır. Yaşlı ve bilge bir kadın olan Esmâ, oğluna şan ve şeref uğruna

ölmeyi tavsiye eder. Arkasında yeterince askeri kalmayan Zübeyr son bir hamle yaparak şehit olur. Haccac, onun başını keserek Mervan'a gönderir, bedenini şehrin ortasına asar. Esmâ metanet ve sabır gösterir, en sonunda Haccac, Zübeyr'in defnedilmesine razı olur. Manzumenin sonunda Esmâ'nın ayağına gelerek olup bitenin muvazenesini yaparlar. Esmâ burada da asaletinden taviz vermez. Haccac, sessizce ayağa kalkıp arkasına döner ve şehri terk eder. Sadece iki gün sonra Esmâ da vefat ederek cennetteki oğluna kavuşur.

Konusunu bu kez Türk tarihinden alan *Gazi Ertuğrul Bey* manzumesinde ise, esere ismini veren Süleyman Şah'ın oğlu ve Osman Gazi'nin babası olan Ertuğrul Bey'in hikâyesi anlatılır. Bu manzumede de ana konuya gelmeden, önce kısaca tarihsel arka plan özetlenir. Süleyman Şah'ın Fırat'ı geçerken vefatı, naaşının Caber Kalesi'ne gömülmesi, diğer taraftan Moğol zulmü gibi hadiseler verildikten sonra Ertuğrul Bey ve arkasındaki bin çadırılık boyun verdiği mücadele anlatılır. Savaş sanatı bakımından küçük ama Osmanlı'nın kaderini belirlemesi bakımından son derece hayati önem taşıyan bu savaşta, bir grup Selçuklu askeri ile Moğol ordusu arasındaki harbe denk gelen Ertuğrul, kararını verir ve savaşa dahil olur. Manzumenin ana konusu ve gerilimin zirveye yükseldiği yer, Ertuğrul Gazi'nin buradaki kahramanlığıdır. Anlatıcıya göre bu küçük savaş kaybedilmiş olsa Osmanlı devleti hiç kurulamayabilecektir. Sulatan Abdülhamid'e de sunulan ve takdir gören bu manzumeden sonra Muallim Naci Osmanlı hanedanının kalan kısmıyla ilgili destanlar kaleme almaya karar vermiştir. Ne var ki ömrü buna yetmeden, iki sene sonra hayatını kaybetmiştir.

Her üç manzumede öne çıkan birtakım tespitlerimizi, ilaveten benzerlik ya da farklılıklar taşıyan hususları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Din ve ilim, bu ikisini destekleyici mahiyette adalet, ittihat, istiklal ve şeref fikri eserlerdeki temel ve ortak değerlerdir. Ertuğrul Gazi Bey manzumesinde bu değerlerin varlığıyla büyük bir medeniyet kurulmakta, diğer iki eserde ise bu değerlerin yitirilişi ve/veya yokluğu ile medeniyetler yıkılmaktadır. O halde incelediğimiz manzumelerin üçü de öncelikle öğüt verici birer eserdir.

2. Bütün destanımsı anlatılarda olduğu gibi, bu eserlere de kahramanlarının epik biyografileri gözüyle bakmak gerekmektedir. Ertuğrul Gazi Bey manzumesi, konusunu Türk tarihindeki önemli bir şahsiyetten, diğer ikisi ise konusunu İslam tarihine mâl olmuş kahramanlardan almıştır. Her üç kahraman da sıradan insan değildir. Kendi zamanlarında muteber ve lider kişilerdir. Bir bakıma tarih onlara “atalarına layık olma” sorumluluğu vermiştir. Örneğin, *Zâtü'n-Nitâkayn*'da iç monologlarda Abdullah'ın kendisine sık sık “Sen Zübeyr'in oğlusun” demesi boşuna değildir. Buna benzer bir sorumluluk Süleyman Şah'ın oğlu olan Ertuğrul Bey'in omuzlarında da hissedilmektedir.

3. İncelediğimiz üç manzum hikâyede de Türk destanlarının genelinde bulunan bazı ortak tip ve motiflere rastlanmıştır. Manzumelerdeki merkezi kahramanların üçü de “alp tipi”ne uymaktadır. Ta Oğuz Kağan Destanı'ndan beri şahit olduğumuz alp tipi İslam öncesi kullanılmaya başlanmış, İslam'dan sonra kelime “alp-eren”e, Köprülü'nün ifadesiyle de “alp-gazi”ye dönüşmüştür. Bu tipi oluşturan, coğrafi şartlar ve yaşam koşullarıdır. Mehmet Kaplan da, Orta Asya'da geçimini atçılık, hayvancılık ve akıncılık ile sağlayan Türk toplumu için hayatta kalmanın yolu olarak hareket ve kuvveti gösterir. Hasılı, alp tipinin en belirgin özelliği olan cesaret ve kahramanlık eserlerimizdeki üç kahramanda da bulunmaktadır. *Zâtü'n-Nitâkayn*'daki Esmâ ise “bilge tipi”ne tam olarak uymaktadır. Esmâ karakteri bilgisi ve kişiliğiyle topluma önderlik yapan manevi bir tiptir. Her manevi lider gibi o da öğütler vermiş, sözünü dinletmiştir. Oğlunun başı kesilip bedeni meydanda sergilendiğinde dahi metanetini muhafaza etmiştir. Manzumenin son bölümünde Haccac ile girdikleri muhavere de bilgeliğin zirvesine ulaşmıştır. Geleneksel Türk destanlarında ise, kahramanlar umumiyetle kadın sözü dinlemezler.

4. Her epik anlatıda olduğu gibi bu manzumelerde de birçok motif bulunmaktadır. *Zâtü'n-Nitâkayn* hariç diğer iki manzumede kahramanın etrafında anlatımı destekleyici mahiyette “at” ve “kılıç” gibi motiflere yer verilir. Nitekim Türk destanlarında alp tipi daima atlıdır. Bu yaşantı Türk düşüncesine “Türk çadırda doğar, at üstünde ölür.” yargısını yerleştirmiştir. Şükrü Elçin'e göre bu yargının temelinde Türk halkının göçebe kültürünün büyük etkisi bulunmaktadır. Kılıç motifi ise at ile birlikte alp tipinin tamamlayıcı aksesuarıdır. Eski Türk destanlarında savaş teçhizatı olarak karşımıza daha çok ok ve yay motifi çıkmaktadır. Fakat bu manzumelerde sadece kılıç ile karşılaşmıştır. Manzumelerde karşımıza çıkan bir diğer motif ise “aslan” ve “kaplan”dır. Pekçok kültürde olduğu gibi aslan motifi burada da güç ve asaletin sembolü olarak kullanılmıştır. Kahramanların cesaretle ileri atılmaları ve vazgeçmemeleri aslan; kuvvet ve heybetleri de birkaç yerde kaplan motifiyle ifade edilmiştir. Manzumelerde sıkça karşılaştığımız bir diğer motif ise “rüya” motifidir. Özellikle *Zâtü'n-Nitâkayn*'da üç yerde rüya vardır ve kahramanlar bu

rüyalara göre amel etmişlerdir. Bunlardan en etkileyici olanı hiç kuşkusuz Haccac'ın gördüğü rüyadan sonra nedamet duyup Esma'ya günah çıkartmaya gittiği sahnedir.

5. Geleneksel Türk destanlarında Alp kişi savaşa genellikle yalnız girer. Nitekim hem Musa hem de Zübeyr, şehit oldukları çarpışmada tek başlarındadır. Türk destan geleneğinde bazen kahramanın çevresinde kırk yoldaşı bulunur. Ertuğrul Gazi destanında ise kahramanın yanında bin çadır vardır.

6. Musa bin Ebu'l-Gâzân'ın soyu ve aldığı eğitim hakkında malumat sahibi olamıyoruz ama diğer manzumelerdeki kahramanlar soylu bir aileden gelmiştir. Bu durum, geleneksel Türk destanlarıyla benzerlik göstermektedir.

7. Her üç manzumede de hikâye birden bire başlamamış, ana konunun anlatıldığı yere kadar ayrıntılı bir biçimde tarihsel özet sunulmuştur.

8. Manzumelerde gerilim alçalan ve yükselen bir seyir hâlinindedir. Dalgalı anlatım özellikle trajedilerde sıkça başvurulan bir anlatım yöntemidir.

9. Hikâyelerde sıklıkla yinelemelere başvurulduğu görülmüştür. Üzerinde hususiyetle durulan bir olay ya da kavrama önem katmak için kullanılan bu teknik, kendini en fazla *Zâtü'n-Nitâkayn*'da göstermektedir:

Ben Zübeyr oğluyum, aman dilemem

Öyle alçakaça şeyleri bilmem

Ölüürüm şân ile zamânında

Yaşamam alçağın emânında

Bu mısralar, manzumede iki defa tekrarlanmış, “Ben Zübeyr oğluyum” ifadesi ise en az beş yerde kullanılmıştır. 505 beyitten oluşan bir manzumede bu sayı makul karşılanmalıdır. Yinelemelerin kıvamında kullanılmaması durumu anlatımın kusuru sayılmaktadır, fakat Naci'deki bu mahiyette değildir.

10. Manzumelerde zıtlıklar oluşturulmuştur. Cehalet-ilim, adalet-zulüm, ittihat-ihtilaf, cesaret-korkaklık zıtlıklarına bolca başvurulmasının nedeni kontrast oluşturarak ideal olan düşüncüyü berraklaştırmak olmalıdır.

11. Eserlerde ana kahramanların hayat hikâyesinde olağanüstü olaylara ve motiflere rastlanmamıştır. Eski dönemlerdeki destan anlayışının olmazsa olmazı olan “olağanüstülük”, modern zamanlarda, bilhassa Batı tarzı trajedinin de tesiriyle yerini “gerçek” olana bırakmıştır.

12. Hülâsa, Muallim Naci'nin pek bilinmeyen bu üç manzum hikâyesi, konusunu İslam tarihinde yaşanan gerçek olaylardan alan birer kahramanlık destanıdır. Şair, devrin genel siyasi ve ideolojik atmosferi içinde hareket ederek romantik ve trajik bir iş çıkarmayı denemiş ve bunda büyük ölçüde başarılı olmuştur.

Etik Beyan

“*Muallim Naci'nin Manzum Hikâyelerinde Kahraman Tipi*” başlıklı çalışmanın yazım sürecinde bilimsel, etik ve alıntı kurallarına uyulmuş; toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmamış ve bu çalışma herhangi başka bir akademik yayın ortamına değerlendirme için gönderilmemiştir.

Teşekkür

Bu makaleyi, akademik hayata başlamama ve sonra yeniden dönmeme vesile olan, Marmara Üniversitesi Yeni Türk Edebiyatı kürsüsünün kıymetli ilim insanlarından Prof. Dr. Muhammet Gür Beyefendi'ye armağan ediyorum.

Kaynakça

- Akyüz, K. (1970). *Batı tesirinde Türk şiiri antolojisi*. Ankara: Doğu Matbaacılık.
- Ayvazoğlu, B. (1996). *Endülüsten İspanya'ya*. Ankara: TDV Yayınları.
- Çetindaş, D. (2014). *Yeni Türk şiirinde destan*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çıkla, S. (2009). Manzum hikâye ve öykü şiir. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 15, 51-58.
- Geyikoğlu, H. (2001). Tarih açısından Manas Destanı ve Sovyetler Birliği'ndeki Türklerin milli duygularına etkisi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 6, 201-207.
- Elçin, Ş. (1963). Atların doğuşları ile ilgili efsaneler. *Türk Folklor Araştırmaları*, 7.
- Enginün, İ. (2000). *Abdülhak Hamid'in hatıraları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Enginün, İ. (2006). *Yeni Türk edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

- Gündoğdu, M. A. (2016). Abdülhak Hâmid'in Endülüs ve İlhanlılarla ilgili piyeslerinde milletin birlik ve beraberliğinin önemi. *3rd International Congress On Social Sciences, China To Adriatic*. Antalya, 230-242.
- Gündoğdu, M. A. (2017). Tanzimat yazarlarına göre Endülüs'ün yıkılış sebepleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 58, 315-338.
- Güneş, M. (2012). *Servet-i Fünun'dan Cumhuriyet'e Türk Edebiyatında Manzum Hikâye*, İstanbul: Hece Yayınları.
- Kaplan, M. (2005). Gazi Tipi", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 3. Tip Tablilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 101-108.
- Kaplan, R. (1999). Muallim Naci'nin Bir Trajedi Denemesi, *İlmi Araştırmalar*, 135-146.
- Karaca, A. (1992). Muallim Naci'nin Musa Bin Ebi'l-Gâzân yahut Hamiyyet Adlı Eseri, *Türkoloji*, 143-164.
- Köprülü, F. (1331). Selçukiler Zamanında Anadolu'da Türk Medeniyeti, *Milli Tettebbûlar Mecmuası*, C.II, 201-233.
- Köprülü, O. F. (1989). "Alp" Maddesi *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 2, 525.
- Kuzudişli, B. (2005). *Hadis Rivayetinde Aile İsnadları* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Morina, İ. ve Okumuş, S. (2016). Şemsettin Sami'nin bilinmeyen bir tiyatro eseri: Vicdan, *Dede Korkut*, 9, 71-82.
- Muallim Naci (1299). *Musa bin Ebu'l Gâzân yahud Hamiyed*. İstanbul: Matbaa-ı Kütübhâne-i Cihân.
- Mualim Naci (1307). *Zâtü'n-Nütâkayn -Yahud- İbnü'z-Zübeyr*. İstanbul: Şirket-i Mürettebiye Matbaası ve Kütübhanesi.
- Muallim Naci (1310). *Gazi Ertuğrul Bey*. İstanbul: Hazine-i Fünun Dergisi.
- Okay, O. (2005). *Batulaşma Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Özgül, M. K. (2016). *Şiir Hazanında Gazel Dökenler-V, Muallim Naci Efendi*. İstanbul: Kitabevi.
- Salâhî (1310). *Muallim Nâci*. İstanbul: Artin Asaduryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası.
- Şinasi (1960). *Müntehâbât-ı Eş'ar* (Haz: Beken S.). Ankara: Dün-Bugün Yayınevi.
- Tansel, F. A. (1953). Muallim Naci ile Recaizâde Ekrem arasındaki münakaşalar ve bu münakaşaların sebep olduğu edebi hâdiseler. *Türkiyat Mecmuası*, 10, 159-200.
- Tansel, F. A. (1962). Muallim Nâci'nin Dinî Eserleri, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 161-177.
- Tanpınar, A. H. (1997). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tarakçı, C. (1973). *Muallim Naci Efendi* (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Uçman, A. (2013). *Muallim Naci*. İstanbul: Toker Yayınları.
- Uğurcan, S. (2002). *Abdülhak Hamid Tarhan'ın Eserlerinde Tarih*. İzmir: Akademi Kitabevi.
- Uğurcan, S. (2012). Türk edebiyatında Endülüs imajı. *Edebiyatımız I, Edebiyat-Tarih İlişkisi*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 299-315.
- Yahya Kemal (1975). *Tarih Musâbabeleri*, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.
- Yardımcı, M. (2007). Türk destanlarında tipler ve motifler. *Destanlar*. Ankara: Ürün Yayınları, 50-69.
- Yıldız, H. D. (1988). "Abdullah B. Zübeyr B. Avvâm" maddesi, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 1, 145-146.

EXTENDED ABSTRACT

Muallim Naci, one of the important writer and poet of the Tanzimat Period, is a fellow artist who has worked in almost every genre of literature, including poetry, criticism, stories, articles, letters, history of literature, play, memoirs and essays. However, it is in his poems, translated works and criticisms where he gained his reputation. In addition to these three basic areas, there is one more unknown aspect of Muallim Naci: Naci is a poet who also has works in verse story genre. But this aspect of his art for some reason did not get the necessary attention.

The tradition of writing stories in verse dates back to ancient times in Turkish literature. The first example of a verse story in Turkish literature is Yusuf Has Hacıb's work called Kutadgu Bilig. The poets that followed continued to give examples of this genre mostly in the form of the mesnevi. The first representative of the tradition of writing verse stories in modern Turkish literature is Şinasi. It is interesting in this sense that he included four verse stories in Müntehâbât-ı Eş'âr, where his poems were collected. However, three of these verse stories are in the form of fables. In that case, there is no need to dwell on these works much. After Şinasi, after Namık Kemal and Ziya Pasha did not show interest in this genre, there was a short-term stagnation in the verse story genre, but later on, together with Recaizâde Ekrem, Abdülhak Hamid and Muallim Naci Efendi, such works started to be given again. In verse stories that became widespread in Turkish literature after the Servet-i Fünun period, the oriental story tradition has an effect, but the studies on verse stories show that the translations made from the West were more effective in the development of this genre.

The word epic entered the Turkish language from Persian. Zeki Velidi Togan means that epics are works of folk literature that reflect the high national feelings of the nation. It is possible to determine the real life lived in epic texts.

Here we understand the following: The concepts of epic, verse story, verse epic are specific concepts that are intertwined with each other and a concept called "verse epic" is born as a genre between "epic" and "verse story". Poetic epics, which have made their presence felt in Turkish literature since the epic period, continued their existence as mesnevi and gazavatnâme in Classical literature and folk tales in folk literature. However, it would be correct to consider verse epics as a continuation of the gazavatnames in

terms of the issues they deal with and the way they work, as well as being written in poetry form and giving importance to a certain plot, personal staff, time and place. In this case, as many literature researchers have started to use, there is a new genre called "verse epic". This genre appears as an epic in terms of content and a verse story in terms of form.

Among the works we have dealt with in this study, Mûsâ bin Ebü'l Gâzân -yahud- Hamiyyet fits the definition of "poetic epic" more in terms of its form and content features. The other two works, Zâtü'n-Nitâkayn -yahud- İbnü'z-Zübeyr and Ertuğrul Gazi Bey, are close to the "tragedy" genre. As a matter of fact, Ahmet Mithat Efendi states in one of his articles that Muallim Naci wrote Zâtü'n-Nitâkayn and Ertuğrul Gazi Bey in order to create an Ottoman tragedy. Naci wanted to mark a classic tragedy in our literature, and Zâtü'n-Nitâkayn is an essay in this regard. Zâtü'n-Nitâkayn can be described as a small and verse historical dialogue, and we prefer the expression "tragedy" for Ertuğrul Gazi Bey's work.

Although there are many studies on the life, art and works of Naci Efendi, there is not enough emphasis on the three works whose names we have mentioned above. Muallim Naci was born in Istanbul in 1849 and attracted attention in literary circles at a young age with his poems. Muallim Naci, whose real name is Ömer, is a Tanzimat period artist who has a well-deserved reputation with his work in poetry and criticism. Muallim Naci, who has almost always entered the literary history as a marginal figure, left works in almost all genres of literature such as stories, articles, letters, history of literature, play, memoirs and essays. He is a translator who has works from Arabic, Persian and French as well as copyrighted works. His teacher and journalist identity is also extremely important. In addition to language and literature, he also expressed his ideas on civilization, history, religion and education in his works. Muallim Naci, who has directed the literary column of Tercümân-ı Hakikat since 1883, left the newspaper of his father-in-law Ahmet Mithat after his literary discussions with Recaizâde Ekrem. The poet, who later appeared in several newspapers, started to publish Mecmûa-i Muallim after a while. The poet, who also taught literature and Persian in important educational institutions of the period, died at a young age in his house in Sarıyer on April 12, 1893. The funeral of the poet, who received the compliment of the palace in the last years of his life, was buried in the graveyard of Sultan Mahmut's tomb on the order of Sultan Abdülhamid.

In our study, it will be focused on how the hero type is handled in these three works. In this way, military, political, sociological and psychological elements will be brought to light among the historical realities revealed in the works, and it will be tried to show how sacred concepts such as courage, heroism, sacrifice, honor, glory, independence and future are represented among them.